

О. І. ВОВК (канд. пед. наук, доц.)

Навчально-науковий інститут іноземних мов
Національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

У статті здійснюється спроба вивчення проблеми формування вторинної мовної особистості під час оволодіння іноземною мовою. Зокрема, розкривається суть мовної особистості, її структура, зміст і особливості функціонування в іншомовній комунікації.

Ключові слова: вторинна мовна особистість, свідомість, когнітивна особистість, мовленнєва особистість, комунікативна особистість.

Статтю присвячено розгляду проблеми розвитку мовної особистості (МО) студентів, які вивчають іноземну мову (ІМ). **Постановка проблеми.** Проблема формування МО була у фокусі уваги таких вітчизняних і зарубіжних дослідників, як Г.І. Богін, Й.Л. Вайсгербер, Ю.М. Караулов, О.А. Потебня, В.В. Красних, С. Taylor, Н. White, Т. Fitzgerald, М. Keith, S. Pile, J. Shotter та ін. Науковці вивчали МО в аспекті різних підходів і визначили її суть, структуру і зміст із різних позицій, проте в методиці викладання іноземних мов ця проблема ще не знайшла свого остаточного розв'язання. **Метою цієї статті** є визначення особливостей розвитку МО студентів-філологів у процесі оволодіння іншомовним спілкуванням.

Аналіз останніх досліджень. Питання розвитку МО вивчається в термінах філософії, лінгвістики, когнітивної психології, культурології й методики викладання іноземних мов. Це дає підставу вважати МО міждисциплінарним поняттям, яке відображає різні погляди на людську особистість. Одним із перших до проблеми МО імпліцитно звертається німецький дослідник В. фон Гумбольдт [3, с. 347], розглядаючи мову як об'єднану духовну енергію народу, котрий спілкується певною мовою, як своєрідну концентрацію думок і відчуттів кожного етносу. Такої ж думки дотримується і німецький науковець Й.Л. Вайсгербер, наголошуючи на залежності всього життя людини від рідної мови та на взаємозв'язку рідної мови й духовного розвитку особистості [1, с. 102]. Вітчизняний лінгвіст О.А. Потебня бачить у мові спосіб духовної консолідації етносу, єдину ознаку, за якою упізнається народ [7, с. 112]. Отже, у цьому відношенні справедливим є твердження про те, що особистість є осередком взаємозв'язку мови й культури, тому про особистість можна говорити лише як про таку, що втілюється в мові [2, с. 29].

Виклад основного матеріалу. Нині МО варто досліджувати з позиції комплексного вивчення особистості. **Особистість** розглядається психологами як феномен суспільного розвитку, конкретна людина, яка володіє свідомістю й самосвідомістю; як індивід, котрий є суб'єктом соціальних відносин і свідомої діяльності [8, с. 215]. Особистість не може існувати поза свідомістю й поза соціумом, тобто це суб'єкт, який виражає суспільну свідомість. Кожна людина під час індивідуального розвитку через оволодіння мовою залучається до суспільної свідомості, й лише завдяки цьому формується її індивідуальна свідомість. Мова також є носієм суспільної свідомості, а оволодіння мовою є умовою формування свідомості особистості. Таким чином, говорити про особистість взагалі можливо лише як про таку, що володіє мовою й є носієм мовної свідомості, яка, відповідно, реалізується в мовленнєвій поведінці.

У широкий науковий обіг поняття МО було введено Ю.М. Карауловим, який розглядає її як сукупність здатностей і характеристик людини, що зумовлюють створення нею мовленнєвих творів (текстів), котрі вирізняються [4, с. 3]: а) ступенем структурно-мовної складності; б) глибиною й точністю відображення дійсності; в) певною цілеспрямованістю. Ю.М. Караулов пропонує **модель МО**, в якій виокремлюються вербально-семантичний (лексикон), когнітивний (тезаурус) і мотиваційно-прагматичний (прагматикон) рівні [4, с. 69]. Зауважимо, що під час оволодіння ІМ розвивається вторинна МО. Її вербально-семантичний рівень передбачає формування іншомовних лексичних, граматичних і фонетичних навичок. Цей рівень вважається

нульовим, хоч він складає передумову становлення й функціонування МО. На когнітивному рівні відбувається ідентифікація й актуалізація релевантних знань та уявлень, притаманних певному соціуму. Одиницями когнітивного рівня є поняття, ідеї, концепти, які складаються в кожній мовній індивідуальності в більш-менш упорядковану, систематизовану картину світу. У ході оволодіння іншомовним спілкуванням картина світу формується за допомогою вторинних мовних знаків, тобто ІМ. Мотиваційно-прагматичний рівень МО передбачає виявлення й характеристики мотивів і цілей, які спрямовують розвиток особистості та її «текстотворення». На цьому рівні максимально активізуються комунікативні потреби особистості: розв'язання різноманітних комунікативних завдань, вибір і оцінка мовних засобів залежно від умов їхнього застосування тощо. Іншими словами, цей рівень передбачає високий рівень сформованості іншомовної комунікативної компетенції.

Отже, продукування й розуміння іншомовного мовлення відбувається при взаємодії трьох рівнів комунікативного й ментального простору особистості – вербально-семантичного, когнітивного та прагматичного, які реалізуються у процесі комунікації. Умовно можна припустити, що в межах продукування мовлення МО виявляється у трьох базових *аспектах*: прагматичному, семантичному й синтаксичному [11, с. 87-89], в яких і виявляються рівні МО, сформульовані Ю.М. Карауловим. Прагматичний аспект передбачає продукування мовлення, «вибудовує» комунікативне середовище індивіда, забезпечує його орієнтацію в іншомовному середовищі, зумовлюючи, таким чином, прагматичне значення майбутнього висловлювання. Семантичний аспект забезпечує вибір інформації, що зумовлює характер змісту продукованого тексту. Семантичні процеси в ході продукування мовлення зумовлюють зв'язок «активованих» концептів один з одним і з загальним «інформаційним багажем» мовця, доповнюючи, таким чином, прагматичні процеси, які детермінують зв'язок мовця з його соціокультурним середовищем. Синтаксичний аспект зумовлює синтаксичну структуру прагматичної й семантичної інформації, яка міститься у продукованому комунікантом тексті.

Український дослідник О.В. Тарасова [10, с. 273-274] проектує рівні МО Ю.М. Караулова на *контексти структури комуніканта*, оскільки, на її думку, МО є перетвореним відображенням у знаковій формі особистості комуніканта. Причому, маніфестація МО в мовленні, зазвичай, носить модельний, імітований характер. Отже, у світлі зазначеного вище структуру комуніканта слід розглядати крізь призму: а) мікроконтексту, який характеризує мовця як конкретну МО з наявною комунікативною інтенцією, властивою їй у конкретній ситуації іншомовного спілкування; б) макроконтексту, який відносить мовця до певного соціуму й культури; в) метаконтексту, який характеризує світобачення мовця й ту концептуальну систему, в межах якої він мислить.

На думку О.О. Селіванової [9, с. 164-166], в дискурсі особистість комуніканта представлена в такий спосіб: адресант для себе, адресант у тексті (висловлюванні) та адресант для адресата. Отже, вона з'являється в декількох різновидах: людина-комунікант, комунікант-функція й інтерпретований комунікант. Усі три типи знаходять висвітлення у структурі МО, мовленні й ідиостилі. *Идиостиль* – це не лише вербальний семіотичний простір тексту (в нашому випадку – іншомовного), а й відображений у ньому світогляд, спосіб мислення адресанта і його «проникнення» в іншу свідомість. Словесний ідиостиль створюється не стільки введенням нових елементів, скільки їхньою більш-менш оригінальною комбінацією й варіюванням. У структурі свідомості комуніканта варто виокремити також і *дискурсивну свідомість*, яка спрямована безпосередньо на реалізацію дискурсу й корелює з іншими складниками свідомості та включає високий рівень сформованості іншомовної комунікативної компетенції.

Таким чином, у процесі іншомовного спілкування вторинна МО може виступати як парадигма мовленнєвих особистостей, які володіють різними комунікативно-мовними підсистемами й користуються ними в залежності від тих чи інших соціальних функцій спілкування [5, с. 87]. Іншими словами, якщо МО є парадигмою мовленнєвих особистостей, то, навпаки, мовленнєва особистість є МО в парадигмі реального спілкування. Якщо МО – це сама парадигма, то мовленнєва особистість є елементом такої парадигми. Однак, як відомо, система виявляє себе під час функціонування, а отже, окрім системного аспекту, існує ще функціональний аспект. Функціонування системи (парадигми) – це «реалізація мовлення» (в тому числі й іншомовного), або в термінах О.О. Леонтьєва – «мова як процес». І цьому компоненту відповідає не мовна й не мовленнєва особистість, а особистість, яка бере участь у

комунікації, причому не взагалі, але тут і зараз, тобто комунікативна особистість [6, с. 149].

В.В. Красних пропонує таке розмежування особистостей [6, с. 150]: 1) людина, яка володіє мовною здатністю (тобто особистість, одним із видів діяльності якої є мовленнєва діяльність); 2) мовна особистість (яка виявляє себе в мовленнєвій діяльності); 3) мовленнєва особистість (котра реалізує себе в комунікації, обирає і здійснює ту чи ту стратегію й тактику спілкування, той чи інший набір засобів); 4) комунікативна особистість (конкретний учасник конкретного комунікативного акту, що реально діє в реальній комунікації). На жаль, автор цієї класифікації не дає чіткого розмежування між мовною й мовленнєвою особистостями, хоч і підкреслює, що одиниці «виявляти» й «реалізувати» не є синонімічними.

Інші дослідники вважають, що доречним буде розмежовувати функції не людини з мовною здатністю взагалі, а саме МО, яка одночасно є цілісною особистістю й сукупністю низки іпостасей, котрі можуть виступати в різних ролях. З огляду на різні комунікативні функції МО, вона може виступати як мовленнєва й як комунікативна. Водночас, таке розмежування не розкриває всі сторони МО. Зважаючи на той факт, що у процесі спілкування у структурі особистості вирізняють *Я* фізичне, *Я* соціальне, *Я* інтелектуальне, *Я* емоційне та *Я* мовленнєво-розумове [9, с. 65], до запропонованого розмежування іпостасей МО варто додати ще й когнітивну особистість як індивіда з розвиненими пізнавальними функціями мозку, що володіє досвідом переживання інтелектуальних емоцій і почуттів, спроможний здійснювати мовленнєво-розумову діяльність, здатний активно конструювати свій знаннєвий простір, обирати стратегії навчання тощо. Отже, у процесі іншомовного спілкування в *структурі МО* можна вирізнити, щонайменше, три іпостасі: *Я* когнітивне, *Я* комунікативне й *Я* мовленнєве. Усі іпостасі МО знаходяться у складних відносинах, мають різні форми маніфестації й перетинаються у процесі спілкування [2, с. 37].

Висновки. МО є суспільним явищем, динамічним феноменом, який постійно розвивається. Вторинна МО – це узагальнений прототип носія певної мови. МО завжди національна, тобто вона належить певному лінгвокультурному суспільству. Вона є частиною структури особистості, фрагментом її свідомості, сукупністю її здатностей і характеристик, однією з яких є когнітивна здатність.

Перспективу подальшого дослідження заявленої теми ми вбачаємо в розробці методики формування вторинної МО на матеріалі англійської мови.

Список використаної літератури

1. Вайсгербер Й.Л. Родной язык и формирование Духа / Й.Л. Вайсгербер. – М. : Эдиториал УРСС, 2004. – 232 с.
2. Вовк О.І. Когнітивні аспекти методики викладання англійської мови у вищих навчальних закладах: навчально-методичний посібник / О.І. Вовк. – Черкаси : Видавництво «САН», 2010. – 506 с.
3. Гумбольдт В. Об изучении языков, или план систематической энциклопедии всех языков / В. Гумбольдт // Язык и философия культуры. – М. : Прогресс, 1985. – С. 346-349.
4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 264 с.
5. Клобукова Л.П. Феномен языковой личности в свете лингводидактики / Л.П. Клобукова // Язык, сознание, коммуникация. – 1997. – Вып. 1. – С. 86-92.
6. Красных В.В. Основы психолингвистики и теории коммуникации: курс лекций / В.В. Красных. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2001. – 270 с.
7. Потебня А.А. Мысль и язык / А.А. Потебня. – М. : Лабиринт, 1999. – 300 с.
8. Психологический словарь / [сост. Ю.Л. Неймер и др.]. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2003. – 640 с.
9. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
10. Тарасова Е.В. Речевая системность в терминах лингвопрагматики / Е.В. Тарасова // Вісник ХДУ. – 2000. – № 471. – С. 273-280.
11. Фесенко Т.А. Языковая личность в контексте речепорождения / Т.А. Фесенко, А.Л. Фесенко. – Тамбов : Наука, 1997. – 120 с.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2012.

Е. И. Вовк. Формирование языковой личности студентов-филологов.

В статье предпринимается попытка изучения проблемы формирования вторичной языковой личности в процессе овладения иностранным языком. В частности, раскрывается суть языковой личности, её структура, содержание и особенности функционирования в иноязычной коммуникации.

Ключевые слова: *вторичная языковая личность, сознание, когнитивная личность, речевая личность, коммуникативная личность.*

O. Vovk. Students-Philologists' Linguistic Personality Development.

The article deals with the problem of students-philologists' secondary linguistic personality development in the process of foreign language acquisition. The attention is focused on modern approaches to the nature of linguistic personality, its structure, content and specificity of manifestation in communication.

The author claims that through the language an individual becomes a part of social consciousness and only due to this fact his/her individual consciousness is developed. Since the language is a medium of collective consciousness it is possible to speak of a personality as such, which has a language capacity, is manifested in speech behavior, and is a part of social consciousness.

The concept "linguistic personality" was introduced into scientific circulation by Yu. Karaulov. The scholar defines it as a combination of capacities and characteristics that stipulate a person's texts production. The model proposed by Yu. Karaulov comprises semantic, cognitive and pragmatic levels.

It is hypothesized that in different situational sets "linguistic personality" has different spheres of manifestation and thus may have several images, such as a speech personality, a communicative personality and a cognitive personality.

Key Words: *secondary linguistic personality, consciousness, cognitive personality, speech personality, communicative personality.*